

Journal of Analytic Divinity
International Refereed Journal

Cilt/Vol: 2, Sayı/Issue: 2, 2018, ss/pp. 91/104

ISSN:2602-3792

ANKARA-TURKEY.

This article was checked by iThenticate.

Analytic Divinity Center
www.andcenter.org

TOPLUMSAL FARKLILAŞMA VE TÜRKİYE'DE İMAM NİKÂHI MESELESİ

Ahmet ONAY*

ÖZET

Nikâh/evlilik konusu toplumların en temel ve kadim sosyal gerçekliklerinden biridir. Bu çalışmada İslam dinindeki geleneksel nikâh/evlilik anlayışı ile halk arasında “imam nikâhı” diye bilinen uygulamalar, toplumsal değişme çerçevesinde ele alınmaktadır. Bunun için önce, İslam dininde ve Hristiyanlıkta nikâhın ne olduğuna dair anlayışlara kısaca yer verilmiş ve bu iki anlayış arasında bazı karşılaştırmalar yapılmıştır. Ayrıca, İslam dininde özel nitelikli bir akit olarak görülen nikâh akdinin asli unsurları ile diğer akitlerin asli unsurları ve bunların mütemmim şartlarından söz edilmiş, sonra da bunlar arasında bugünkü uygulama biçimleri ve toplum düzeni açısından da bazı karşılaştırmalara yer verilmiştir. İslam dinindeki meşru nikâh akdine ilişkin farklı açılardan karşılaştırmalı olarak verilen bu bilgiler üzerine konu toplumsal farklılaşma açısından ele alınmış ve “imam nikâhı” diye bilinen uygulamanın geldiği nokta hem dini hem de sosyal açıdan değerlendirilmiştir. Son olarak da toplumsal değişim sürecinde ortaya çıkan kurumlara, üslendikleri toplumsal/dini sorumluluk açısından konuya ilişkin bazı önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal farklılaşma, nikâh, imam nikâhı, akitler

* Prof. Dr., Mehmet Akif Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, El-mek: aonay@mehmetakif.edu.tr

SOCIAL DIFFERENTIATION AND IMAM WEDDING IN TURKEY

ABSTRACT

Marriage is one of the most basic and ancient realities of societies. In this study, traditional Muslim understanding of marriage/nikâh and some practices known as "imam marriage" in some parts of the society are investigated in line with social differentiation. To do so, firstly, understanding of the meaning of the marriage in Islam and in Christianity are explored briefly, and then some comparisons are made between these two understandings. In addition, the essential elements of the marriage contract, which is regarded as a special contract in Islam, and the essential elements of the other contracts and their supplementary elements are considered, and then some comparisons are made between these two contracts in terms of their current applications and social orders. Considering this information, which is given comparatively from different angles about the legitimate marriage contract in Islam, the issue of marriage/nikâh is examined in relation to social differentiation, and the current application known as "imam marriage" is evaluated both religious and social perspectives. Finally, some suggestions have been made to the institutions that emerged during the process of social differentiation in terms of social / religious responsibility.

Key words: Social differentiation, marriage, nikâh, imam wedding, contracts

Giriş

Toplumsal farklılaşma (*social differenciation*) ifadesi, bir toplumdagerek kişilerin, grupların veya organizasyonların gerekse inanç, değer veya anlayışların zaman içinde değişerek farklı rol, tutum veya biçim almalarına kadar uzanan bir süreç ile bu süreçte ortaya çıkan yeni durumları anlatmak için kullanılan bir kavramdır. Sosyal farklılaşma sürecinde, kişi, grup veya organizasyonların meşguliyetlerinde, statülerinde ve fonksiyonlarında çeşitli ölçülerde değişiklikler olabileceği gibi tamamen yeni durumlar, kurumlar ve anlayışlar da ortaya çıkabilir (Günay, 1982).Toplumsal farklılaşma aynı zamanda

toplumsal çeşitliliğin artmasıyla birlikte toplumsal yapı ve ilişkilerin daha da karmaşık hale gelmesi demektir. Esasen gelişmiş toplumların en önemli karakteristiklerinden biri de toplumsal farklılaşma ve çeşitlilik ki, gelişen işbölümü ve uzmanlaşmanın gerçekleştirilebildiği ölçüde toplumsal ilişkilerde uyum ve gelişme sağlandığı görülür.

Dinler, geldikleri toplumları ve bireyleri değiştirerek kendi kurallarına ve anlayışlarına uygun hale getirme gayesi taşırlar. Dolayısıyla, toplumsal değişimin en önemli faktörlerinden birisi dindir. Aynı zamanda toplumsal değişim olgusundan en çok etkilenenlerden biri de dindir. Dini hayat ve toplumsal değişim süreci çift yönlü etkileşime sahiptir. Din ve dini hayat toplumsal değişimin hem önemli bir etkeni hem de etkilenenidir. Nitekim tevhid akidesini yerleştirme, getirdiği esaslara göre toplum hayatını ve yapısını şekillendirme amacıyla olan İslam dini, zamanın değişmesiyle sosyal hayata ilişkin (illeti sahih örf olan)dini hükümlerin değişiminde inkâr olunamayacağı esasını getirmiştir.

Dini esaslara dayalı olarak inanç, yaşayış, ilişkiler vs. açısından değişerek kendi cemaatini oluşturan inananlar, giderek toplumun diğer kesimlerinden farklılaşırlar. Aynı dine inananlar arasında görülebilen bazı konulardaki değişimler dinin özü ve esasları dairesinde kalarak zamana ve mekana göre görünümde veya uygulanış şeklinde ya da ilişkili olduğu kurumsal yapılarda farklılaşabilirler. Bazı durumlarda isedinin özünden ve temel ilkelerinden uzaklaşıp başkalaşarak, dinden sapmalar, bid'at ve batıl olarak tanımlanan durumlar ortaya çıkabilir.

Bu itibarla, toplumsal değişim olgusunun iyi anlaşılması demek; toplumda gözlenen yeni şekiller, tabakalar, kurumlar ve yeni teşkilat tiplerinin ortaya çıkışının ve bunlara bağlı olarak birey, toplum ve organizasyonlarda fonksiyon, statü, işlev vb. yönlerden ortaya çıkan yeni görünümlerin de doğru tanımlanması demektir (Wach, 1995). Bu aynı zamanda, temel dinî inanç ve anlayışlar ile geleneksel kurum ve teşkilatların karşılıklı ilişkilerini anlayıp değerlendirerek güncel ve dinamik bakış açılarının geliştirilmesine uygun zemin hazırlamak demektir.

Ağırlıklı olarak nitel veri analizine dayalı şekilde gerçekleştirilen bu çalışmada, toplumların en temel ve kadim sosyal gerçekliklerinden biri olan nikâh/evlilik konusuna ilişkin İslam dinindeki geleneksel anlayış ile halk arasında "imam nikâhı" diye bilinen uygulamalara varan bir sosyal olgu, toplumsal değişim çerçevesinde ele alınmaktadır. Bunun için önce, İslam dininin muteber kaynaklarından nikâhın ne olduğuna

ilişkin anlayış ile bazı karşılaştırmaların yapılabilmesi için Hristiyanlıkta nikâhın nasıl değerlendirildiği hususlarına kısaca yer verilmektedir. Ayrıca, İslam dininde özel nitelikli bir akit olarak görülen nikâh akdinin asli unsurları ile diğer akitlerin asli unsurları ve bunların mütemmim şartları arasında bugünkü uygulanış biçimleri ve toplum düzeni açısından da bazı karşılaştırmalara yer verilmektedir. İslam dinindeki meşru nikâh akdine ilişkin farklı açılardan karşılaştırmalı olarak verilen bu bilgiler üzerine konu toplumsal farklılaşma açısından ele alınmakta ve “imam nikâhı” diye bilinen uygulamanın geldiği nokta hem dini hem de sosyal açıdan değerlendirilmektedir. Son olarak da toplumsal değişim sürecinde ortaya çıkan kurumlara üslendikleri toplumsal/dini sorumluluk açısından konuya ilişkin bazı önerilerde bulunmaktadır.

Nikâh nedir?

Türkçede, evlenme, nikâhlanma, yuva kurma ve dünya evine girme gibi kelime ve deyimler birbirinin yerine ve aynı anlamlara gelmek üzere kullanılan ifadelerdir. Kur'an-ı Kerimde, iman, sadakat, bekarlıkve doğurganlık gibi yönlerden birbirlerine denk durumda olan evli kişilerden “eş” (*zevc*) kelimesi kullanılarak söz edilir (Nisa, 1).Ancak bu özelliklerden bir veya birkaçı bulunmayan evli kadınlar için “kadını” veya “karısı” (*imrae*) denilir (Tahrim, 10-11). Kur'an-ı Kerim'de belirtildiği üzere, eş olan kişiler birbirine örtü/koruma olur (Bakara, 187), birbirlerinde huzur ve sükûn bulur (Rum, 21), birbirine karşı yerine getirmeleri gereken hak ve sorumlulukları üstlenirler(Bakara, 228).

İslam hukukçularından İmam Serahsinikâhı; “bir kişinin diğerine eklenmesi ve bu suretle hayatın gereklerini yerine getirmede tek bir şahıs gibi olmasıdır” diye tarif etmiştir. (el-Mebsut, IV/192). Bütün kültür ve toplumlarda cinsel beraberliğin behemehâl meşru görüldüğü yegâne durum evlilik halidir. Nitekim nikâh kelimesinin Arapçada, ‘cinsel ilişki’, anlamına geldiği hususu fıkıh kitaplarında altı çizilen bir husustur.

İslam dini evliliği teşvik etmiştir. Allah Teala Kur'an-ı Kerim'de: “İçinizdeki bekârları, kölelerinizden ve cariyelerinizden salih olanları evlendirin. Eğer yoksul iseler, Allah onları lütfu ile zenginleştirir. Allah lütfu bol olandır, bilendir.” (Nur, 32).Bir hadis-i şerifte de Hz. Peygamber (SAV) şöyle buyurmuştur: “Ey gençler topluluğu! Aranızdan evlenmeye gücü yetenler evlensin. Çünkü evlenmek, gözü haramdan korumak ve iffeti korumak için en iyi yoldur.” (Müslim, Nikâh, 1; Buhari, Nikâh, 3). Fıkıh âlimleri de itidal halinde evlenmenin merğub bir sünnet-i müekkedde; nefsin

kabarması haline vacip ve eşine haksızlık veya eziyet etmekten korkuyor olması halinde ise mekruh olduğunu belirtmişlerdir. (el-Mavsili, III/82).

İleride açıklandığı üzere, bu çalışmada ele alınan imamnikâhı konusundayukarıdaki tanımlarda verilen muhtevanın zaman içinde büyük ölçüde değişerek farklılaştığı görülmektedir.

İslam'da ve hristiyanlıkta nikâh/evlilik anlayışı

İslam dininde, “makasıd-ı şeria”dan biri olan “neslin korunması” için nikâh/evlilik meşru; zina ise haram kılınmıştır. Hristiyanlıkta da nikâh teşvik edilirken zina yasaklanmıştır. İslamiyet ve Hristiyanlık arasındaki bu ortak noktanın yanında, nikâhın mahiyetinin ne olduğu hususundaki anlayışta bazı farklılıklar vardır. Bu farklılıklar yerine göre uygulamayı da etkilemekte ve şekillendirmektedir.

Bilhassa yakın dönem fıkıh literatüründe “evlilik kurumu” ve “evlilik müessesesi” gibi ifadelerin sıklıkla kullanıldığı görülmekte ise de fıkıh âlimleri, nikâhın veya Türkçe ifadesiyle evliliğin, bir akit olduğunu, ancak onun diğer akitlerden farklı ve özellikli bir akit olduğunu belirtmişlerdir. Nitekim İslam hukukunda akitler (bilhassa alış-veriş akdi) hakkındaki hükümler ile nikâh akdine ilişkin hükümler arasında büyük benzerlikler bulunmaktadır. Dolayısıyla İslam hukuku literatüründe, evlilik bir akit midir yoksa bir kurum/müessese midir ya da her ikisi midir gibi tartışmalara pek girilmediği gibi bunlar arasındaki farklar ve sonuçları üzerinde de pek durulmamıştır.

Klasik Hristiyan anlayışında, özellikle Katoliklerde ve Ortodokslardaönemli yedi ayinden (*sakrament*) biri evliliğdir. Hristiyanlıkta evlilik, yeryüzünde Tanrı adına tesis edilen bir kurum, dolayısıyla da kutsal kabul edilmektedir (Güngör, 2016). Bu sebeple, İslam fıkıhındaki anlayıştan farklı olarak, Hristiyanlıkta evlilik işlemi, kilisede, belli bir usul takip edilerek, özel dua ve sözlerle bir Hristiyan din adamı/papaz tarafından yapılan bir ayindir. Nikâhın/evliliğin bu şekilde yapılması, vaftiz vb. diğer ayinlerde olduğu gibi dini bir sorumluluktur. Özellikle Katoliklerde, Tanrı adına tesis edilen kutsal evlilik kurumunu tarafların (karı-kocanın) ölene kadar bozmaması (boşanmaması) gerekir. Ortodokslarbu konuda biraz daha esnektir. Protestanlar ise bu görüşe katılmazlar(Erbaş, 1998: 209-221).

İslam fıkıhında nikâh ile ilgili böyle bir anlayış ve ona dayalı emredici özel ritüeller olmadığı gibi nikâh akdinin camide veya din görevlisi/imam tarafından kıyılması gibi şartlar da bulunmamaktadır. Ancakışaret edilen bu noktanın, İslam

toplumundaki nikâh uygulamalarında görülen farklılıkların açıklanmasında önemli bir etkileşim alanı olduğu hatırd tutulmalıdır. Ayrıca, genellikle son yüzyıldaki fıkıh literatüründe nikâh/evlilik için kullanılan “kurum” ve “müessese” gibi tamlamaların da bu etkileşimin bir sonucu olarak ortaya çıktığı ve daha çok sosyolojik anlamda birer ifade olduğunu belirtmemiz yerinde olur.

Akidlerin ve nikâh hak dinin şartları

İslam hukuku açısından bir akdin geçerli olabilmesi için; mevcut ve mümkün olan, teamüle uygun bir konuda hukuki ehliyete sahip bulunan tarafların iradelerini icap ve kabul şeklinde beyan etmiş olmaları gerekli görülmüştür. Dolayısıyla akdin üç asli unsuru; konu, tarafların ehliyeti ve karşılıklı irade beyanından ibarettir. Bu unsurlardan herhangi birinin bulunmaması halinde yapılan akit batıldır yani geçersizdir. Bunun yanında, akde konu olan şeyin, fiyatı, varsa vadesi, malın vasfı ve teslim zamanı gibi hususların da belirlenmiş olması şart koşulmakla birlikte, akdin asli unsurları tamam ise, bu gibi mütemmim şartların daha sonra yerine getirilmesiyle birlikte akitlerin geçerliliğini koruyacağı belirtilmiştir(Fethu'l-Kadir, V/455). Akdin geçerli olmasıyla birlikte, kişi satın aldığı şeyin mülkiyeti yanında her türlü hak ve sorumluluğunu da üzerine almış olur.

İslam hukukuna göre nikâh; evlenme ehliyetine sahip ve evlenmeleri haram olmayan kadın ile erkeğin iki şahit huzurunda evlilik konusundaki icap ve kabul beyanlarıyla yapılan bir akitten ibarettir. Dolayısıyla nikâh akdinin dört unsuru; konu/nikâh, tarafların ehliyeti, karşılıklı irade beyanı ve iki şahittir. Bunlar nikâhın asli unsurlarıdır, bunlardan herhangi birisinin bulunmaması halinde nikâh batıldır/geçersizdir. Diğer taraftan nikâhta, mehir, velinin izni ve denklik gibi şartlar da aranmaktadır. Ancak bunlar bilahare tamamlanmakla yapılmış olannikâh akdi geçerliliğini korur. Nikâh akdinin geçerli olmasıyla birlikte eş olan taraflar arasında cinsel ilişki yasağı kalkar ve aralarındaiaşe, ibate, nesep, miras, nafaka, mehir, hürmet-i musahare ve aile şerefini koruma gibi pek çok hak ve sorumluluklar terettüp eder.

Nikâh akdini diğer akitlerden ayıran en önemli fark, akdin şahitler huzurunda yapılmış olmasıdır. Buna karşılık diğer akitlerde tarafların icap ve kabulü kendi aralarında ikrar ve itiraf etmeleri veya satış akdine konu olan şeyi teslim etmiş olmaları veya kullanmaya/kullandırmaya başlamış olmaları, tarafların

icap ve kabul beyanı için bir karine olmakta ve yeterli sayılabilmektedir. Taraflar arasında ihtilaf ve itiraz olmadıkça beyanlarını ispat cihetine gidilmemekte ve behemehalşahit de aranmamaktadır. Nikâh akdinde ise tek başına tarafların beyanı geçerli değildir. Nikâh akdinin mutlaka şahitler huzurunda yapılmış olma zorunluluğu vardır. Zira bu, toplumsal düzende aleniyetin sağlanması yanında, nikâh ile elde edilen hakların ve üstlenilen sorumlulukların büyüklüğü, ömür boyu olması (yani belli bir süreyle sınırlı olmaması) ve sonraki nesillere de intikal etmesi gibi hususlarlayakından ilgilidir. Nitekim bir hadis-i şerifte; "Bir velî ve iki adaletli şahit olmadıkça nikâh olmaz" buyurulmuştur (Ebu Davud, Nikâh, 19).

Kur'an-ı Kerimde ileriye dönük sorumluluk getirmesi sebebiyle vadeli borçlanmaların yazılması ve bu işlemin iki şahit huzurunda yapılması tavsiye edilmektedir.¹ Bu husus doğrudan nikâh akdiyle ilgili olmamakla birlikte, akit olması sebebiyle nikâh akitlerini de yakından ilgilendirmektedir. Konu ile ilgili ayet-i kerime şöyledir:

"Ey iman edenler! Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman bunu yazın. Aranızda bir yazıcı adaletle yazsın. Yazıcı, Allah'ın kendisine öğrettiği şekilde yazmaktan kaçınmasın, (her şeyi olduğu gibi dosdoğru) yazsın. Üzerinde hak olan (borçlu) da yazdırsın ve Rabbi olan Allah'tan korkup sakınsın da borçtan hiçbir şeyi eksik etmesin (hepsini tam yazdırsın). Eğer borçlu, akli ermeyen, veya zayıf bir kimse ise, ya da yazdıramıyorsa, velisi adaletle yazdırsın. (Bu işleme) şahitliklerine güvendiğiniz iki erkeği; eğer iki erkek olmazsa, bir erkek ve iki kadını şahit tutun. Bu, onlardan biri unutacak olursa, diğerinin ona hatırlatması içindir. Şahitler çağırıldıkları zaman (gelmekten) kaçınmasınlar. Az olsun, çok olsun, borcu süresine kadar yazmaktan usanmayın. Bu, Allah katında adaletle daha uygun, şahitlik için daha sağlam, şüpheye düşmemeniz için daha elverişlidir. Yalnız, aranızda hemen alıp verdiğiniz peşin ticaret olursa, onu yazmamanızdan ötürü üzerinize bir günah yoktur. Alış-veriş yaptığınız zaman da şahit tutun. Yazana da, şahide de bir zarar verilmesin. Eğer aksini yaparsanız, bu sizin için günahkârca bir davranış olur. Allah'a karşı gelmekten sakının. Allah size öğretiyor. Allah her şeyi hakkıyla bilendir." (Bakara, 282).

Kur'an'ın bu tavsiyesi doğrultusunda gerek kamu düzeninin sağlanması gerekse vatandaşların uzun vadede hak ve yükümlülüklerinin korunması amacıyla Müslümanlar arasında

¹ Nitekim Kur'an-ı Kerim'de, vasiyet yapılırken de iki şahit tutulması tavsiye edilmektedir. Bkz. Maide Suresi: 106.

nikâh akitlerinin şahitlerle sıkı takip edildiği ve daha erken dönemlerden itibaren devlet kontrolünde evlenme kayıtlarının tutulduğu görülmektedir. Bu kayıtların tutulmuş olması, özellikle miras, nesep ve velayet gibi hususlarda toplum düzeni açısından önemli fonksiyonlar icra ettiği bir vakadır. İnsanın irade beyanının bir değeri olmakla birlikte (Keleş, 2004; Köse, 2015: 100-102), eğer kişiler bu beyanlarında samimi olarak bireysel ve toplumsal hayatta doğuracağı hak ve sorumluluklarına da hazır iseler, konuya ilişkin irade beyanlarını günün şartlarına göre sağlama almaları gerekir.

İslam hukukunda akitlerin genel olarak toplumsal değişim doğrultusunda ortaya çıkan farklı durumlara uyumlu hale geldiği halde ülkemizdeki imam nikâhı uygulamaları için aynı şeyi söylemek pek de mümkün görünmemektedir. Şöyle ki, klasik İslam hukuku kaynaklarında akitlerin geçerlilik şartları arasında “tescil şartı” bulunmamakla birlikte, taraflar anlaştıkları bir araba, gayrimenkul vs. satışına ilişkin irade beyanlarını öncelikle ve titizlikle günün şartlarına göre sağlama almak için tescilini yaptırmaktadır ve bunun böyle yapılması gerektiğine dair dini açıdan bir tereddüt duyulmamaktadır. Zamanımızda, ilgili ve yetkili mercilerde satış kaydı yaptırılmadan veya belli sözleşmelerin belli mercilerde tescilini yaptırmadan o şey üzerinde bir hak iddia edilemeyeceği aşikârdır. Özellikle günümüzde bu tür akitlerin yetkili mercilerde kayıt/tescil ettirilmemesi büyük kargaşalara ve hak kayıplarına yol açacağı için mümkün değildir. Bu tür resmi kayıtlar aynı zamanda bir uluslararası geçerlilik ve meşruiyet belgesidir. Kur’an-ı Kerim’de sözleşmelerin kayıt altına alınması (tescili) tavsiyesi de bundan başka bir şey değildir. Belki bundan birkaç asır önce, hukuki muamelelerde sözlü kültürün yaygın olduğu dönemlerde, tarafların ikrarıyla veya şahitler huzurunda yapılan muameleler -bilahare tescil ettirilmese de- geçerli sayılmaktaydı. Ancak bugün ne toplum düzeni açısından ne de bireysel hak ve menfaatlerin korunması açısından bunun mümkün olmadığı açıktır.

Nikâh/evlenme işlerinde imamlar

Mevcut ve muteber İslam fıkıh kaynaklarında yazılı şart ve gerekliliklere bakıldığında, evlenme işlerini -Hristiyan anlayışında olduğu gibi- din adamlarının/imamların yapmasına dair bir lazimenin yer almadığı görülmektedir. Ancak, velayet, sıhriyyet, süt emme, mehir ve nafaka gibi bazı durumlarda ve evliliğe dair şüpheli/ihtilafli durumlarda, evlenmenin gerçekleşebilmesi için

kadı (hâkim) kararına ihtiyaç duyulmuştur. Hatta bazı dönemlerde ve yörelerdeki uygulamalarda, evlenebilmek için anılan hususlarda bir engel bulunmadığına dair kadı'nın izni alındıktan sonra nikâh akdinin yapılması bir kural olarak getirilmiş ve uygulanmıştır. Özellikle Osmanlı uygulamasında bu ve benzeri bazı konularda kadının naibi olarak görevlendirilen imamlar, evlenecekler arasında bir mani bulunup bulunmadığının tetkiki ile kadı adına izin verme ve evlenenleri şahitleriyle birlikte ilgili deftere kaydetme gibi görevleri de yerine getirmişlerdir. Hatta uzun yıllar köy ve mahallelerde doğan, ölen ve evlenen kişilerin kayıtlarının tutulması, yeni gelenlere oturma izni verilmesi, anlaşmazlıkların çözümü, Müslim ve gayrimüslim tebaanın teftişi gibi yönetime ilişkin pek çok görev imamlar tarafından yapılmıştır.

Bilhassa Osmanlı idari yapılanmasında, ülkenin hemen her köşesinde Müslümanların yaşadığı tüm mahalle ve köylerde geniş bir görevli ağına sahip bulunan, ilk hiyerarşik basamakta kadıya bağlı olan ve Devlet başkanı adına hutbe okuma yetkisi bulunan imamların cami görevleri yanında bu gibi vazifeleri yerine getirmesi dini olmaktan çok idari ve politik bir tercihe/karara dayandığı görülmektedir. Nitekim II. Mahmut döneminde (1808-1839) muhtarlık teşkilatının ihdas edilmesiyle birlikte imamlar tarafından yürütülen cenaze ve nikâh işleri dışında kalan idari nitelikli vazifelerin tamamı imamlardan alınarak muhtarlara ve ihtiyar heyetlerine verilmiştir. Böylelikle imamların yürütmekte olduğu idari vazifeler sebebiyle vatandaştan harç parası olarak elde ettikleri gelirlerde çok önemli düşüşler olmuştur. Ayrıca, 1914 yılında yürürlüğe giren Nüfus Kanunu'na dayanılarak 1917 yılında çıkarılan Hukuk-u Aile Kararnamesi ve bunun uygulanmasına dair çıkarılan Nizamname hükümleri gereğince, nikâh işlerini yürütme vazifesi de imamların elinden alınmıştır. Bu kararlar birlikte, imamların elinde cenaze işleri dışında ek gelir imkanı sağlayan sosyal nitelikli başka bir görev kalmamıştır. Bu karar sonrası ekonomik yönden çok ciddi sıkıntı içine düşen imamlar, kanunen tanınan haklarının korunmasını temin amacıyla Eimme-i Mahallat Tevhid ve Teavün Cemiyeti (Mahalle İmamları Birlik ve Yardımlaşma Derneği) adı altında bir dernek kurma teşebbüsünde bulunmuşlardır. Osmanlı Payitahtınca, Ta'tili Eşğal Kanunu gerekçe gösterilerek buna izin verilmemiştir. (Beydilli, 2000; Köksal, 2009).

Görüldüğü gibi, Osmanlı uygulamasında ortaya çıkan imamların nikâh işleriyle ilgisi, nikâhın kayıt altına alınması yönüyle ilgilidir. Bu uygulama dini değil siyasi karara dayalı olarak belli bir dönemde yerine getirilmiş ve bilahare de ortaya

çıkan toplumsal şartlar doğrultusunda farklı bir uygulama benimsenerek söz konusu yetkiler geri alınan idari nitelikli bir vazifedir. Bunun yanında, imamların dini vazifeleri açısından bakıldığında, nikâh sebebiyle kendilerine müracaat edenlere nasihatte bulunma, evliliğin getirdiği sorumlulukları hatırlatma bakımından böyle bir uygulamanın onlara vaaz ve irşat açısından önemli bir imkân sağladığı da belirtmek yerinde olur.

Günümüzde “imam nikâhı” uygulamaları

Günümüzde bazı aileler nikâh kıymaya yetkili memur ile iki şahit huzurunda yapılarak tescil edilen nikâh akdini yeterli bulmadığından veya dua ve dini tören amacıyla aynı akdi bir de herhangi bir imam veya din görevlisi huzurunda tekrar ettirmektedirler.² Dini ve hukuki yönleri bir tarafa bırakıldığında, fazladan yapılan bu uygulamanın, nikâh akdinin sıhhatine ve amacına mani bir yönünün bulunmadığı kabul edilmektedir. Zaten bu makalede bir mesele olarak ele alınan “imam nikâhı”, bu şekilde yapılan uygulamalar değildir. Çünkü günümüze buna benzer dini tören uygulamaları diğer akitlerde de görülmektedir. Mesela, tapu tesciliyle birlikte yeni ev satın alan veya noter satışıyla birlikte yeni araba alan kişilerin hemen akabinde şükür kabilinden bir mevlit okutması veya bir nezir kurbanı kesmesi buna örnek olarak verilebilir.

Burada esas üzerinde durulması gereken temel farklılaşma ise, toplumsal değişimle paralel olarak herhangi resmi bir kayıt altına alınmaksızın, genellikle akraba ve eş-dost çevresine de duyurmadan, cinsel birliktelik yaşayabilmek amacıyla, güncel ifadesiyle flört, metres veya dost hayatı yaşayabilmek amacıyla iki şahit önünde imam veya imam olarak adlandırılan kişiler tarafından yapılan ve halk arasında “imam nikâhı” olarak bilinen akitlerdir (Köse, 2015: 99-100). Bu şekilde yapılan bir akit ile taraflarıniaşe, ibate, nesep, miras, nafaka, mehir, iddet, hürmet-i musahare ve aile şerefini koruma gibi hak ve sorumluluklar üstlendiklerini söylemek mümkün değildir. Kaldı ki böyle bir uygulama, akitlerin kayıt altına alınması (tescili) yönündeki

²Günümüzde, nikâhın farklılaşmış bir formu olarak ortaya çıkan ve bir bakıma onu kutsallaştırılmış bir uygulama haline gelen “imam nikâhı” uygulamalarının istenmeyen bazı sonuçları hakkında bkz.Kirman, M. Ali (2012), “Modernleşme Sürecinde Nikâhın Kutsallığı”, *Dinlerde Nikâh Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı*, İzmir, 6-8 Nisan 2012, s. 627-645.

Kur'an'ın tavsiyesine ve yıllardır süregelen maruf örfteki uygulamadan farklıdır. Bu uygulama, siyasi bir kararla Osmanlı döneminde resmi nikâh muamelelerinin imamlar tarafından yapılması (tescili) uygulamasından da farklıdır. Ülkemizde bu şekilde yapılan nikâh akitleri gayri resmidir ve suç sayılmaktadır.

Değerlendirme ve Sonuç

Din ve toplum ilişkilerinde topluma statik ve değişmez bir yapıymış gibi yaklaşılması, sosyal gerçekliğin dışında kalınması ve onun anlaşılmasını anlamına gelir. Toplumsal değişimin en önemli faktörlerinden birisi olan din ve dini hayat, aynı zamanda toplumsal değişmeden de en çok etkilenendir. Çift yönlü etkileşim içinde olan dini hayat ve toplumsal değişme süreci, İslam tarihinin henüz erken dönemlerinden itibaren fukahanın en çok üzerinde durduğu konulardan birisi olmuştur. Dolayısıyla, dinamik bir olgu olan toplumsal farklılaşma sürecinde hem bireysel ve toplumsal hayatta hem de kurumsal yapı ve anlayışlarda görülen değişimin anlaşılması ve değerlendirilmesi önemlidir. Toplumsal farklılaşma gerçeğinden hareketle değişen ve farklılaşan toplum kesimlerine, kurumlarına ve anlayışlarına dini mesajın doğru aktarılması, dinin de güncel, yaşanılabilir ve dinamik bir gerçeklik olarak yerini almasını sağlayacaktır. Aksi takdirde toplum hayatında din, tarihi, nostaljik, folklorik vb. bir yapıda, birey hayatında da içe hapsedilmiş pasif bir öge konumunda kalacaktır. Bu vesileyle Türkiye’de, Diyanet İşleri Başkanlığı ve İlahiyat Fakültelerinin bu konuda sorumlulukları bulunduğu altını çizmek yerinde olacaktır.

Zamanımızda, işbölümüne dayalı olarak çoğalan ve çeşitlenen çağdaş kurumların pek çoğunda uluslararası standartlarda işlem kayıtlarının tutulmakta olduğu bir vakadır. Satışlar, sözleşmeler vb. muamelelerin geçerliliği için işlemin belli merciler tarafından tescil edilmesi artık “zamanın değişmesiyle hükümlerin değişmesi inkar olunamaz” esası doğrultusunda farklılaşarak, bu muamelelerin geçerlilik şartları arasında görülmektedir. Ancak aynı toplumsal değişme doğrultusunda nikâh ahdi konusundaki anlayışta da benzer bir değişimin/farklılaşmanın olması beklenirken bunun henüz tam olarak ortaya çıktığını söylemek mümkün değildir. Dolayısıyla, bu hususlar göz önünde bulundurularak, fukaha tarafından esasen bir akit olarak kabul edilen nikâh konusunun yeniden ele alınması gerektiğini belirtmeliyiz. Şöyle ki, alış-veriş, borçlanma ve daha başka akitlerin tesciline ilişkin İslam fihhına aykırı unsurlar taşımayan vezamana göre değişen muamelata ilişkiler kurallara uyulmasının İslami anlayışa uygun olduğu genel olarak kabul edilen bir husustur. Esas itibarıyla bir akit olan ve nikâhın

kıyılmasıyla birlikte tesciline matuf olan nikâh/evlilik işlemleri hususunda da İslam'a aykırı olmayan zamanın kurallarına/örfe uyulması hususunda ortaya atılan dini kaynaklı bazı tereddütler giderilmelidir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın öncülüğünde konunun bu yönüyle ele alınması önemlidir ve elzemdir.

Günümüzde bazı aileler nikâh kıymaya yetkili memur ile iki şahit huzurunda yapılarak tescil edilen nikâh akdini yeterli bulmayarak veya dua ve dini tören amacıyla aynı akdi bir de herhangi bir imam veya din görevlisi huzurunda tekrar ettirmektedirler. Dini ve hukuki yönleri bir tarafa bırakıldığında, fazladan yapılan bu uygulamanın, nikâh akdinin sıhhatine ve amacına mani bir yönünün bulunmadığı kabul edilmektedir. Kaldı ki, Müftülere nikâh kıyma yetkisi verilmesine ilişkin yapılan hukuki düzenlemenin 02 Aralık 2017 tarihinde yürürlüğe girmesiyle birlikte bunlara da gerek kalmamıştır.

Burada esas üzerinde durulan ise, herhangi resmi bir kayıt altına alınmaksızın, genellikle akraba ve eş-dost çevresine de duyurmadan, cinsel birliktelik yaşayabilmek, güncel ifadesiyle flört, metres, dost veya sevgili hayatı yaşayabilmek amacıyla iki şahit önünde imam veya imam olarak adlandırılan kişiler tarafından yapılan ve halk arasında "imam nikâhı" olarak bilinen akitlerdir. Daha çok -sözde dini hassasiyet sahibi- bazı zengin erkekler ve bazı gençler arasında görülen bu gibi uygulamaların İslam'daki nikâh anlayışından farklı olduğunu belirtmeliyiz. Çünkü;

1. İmam nikâhı uygulamasında, nikâhı bir imamın kıyması gerektiği kabul edilmektedir. Halbuki bu İslam'daki nikâh ahdinin geçerlilik şartlarıyla ilgili anlayıştan farklıdır. İslam fikhindeki genel anlayışa göre evlilik/nikâh, diğer akitlerden farklılık arz eden özellikli bir akit olup, Hristiyanlıktaki din adamları tarafından yapılması gereken bir ayin (sakrament) ile kurulması gereken kutsal bir müessese değildir.

2. İmam nikâhında eşlerin sorumluluk anlayışı, İslam dininin eşlere yüklediği sorumluluk anlayışından farklıdır. Zira, bu şekilde yapılan bir akit ile tarafların iâşe, ibate, nesep, miras, nafaka, mehir, iddet, hürmet-i musahare ve aile şerefini koruma gibi hak ve sorumluluklar üstlendiklerini söylemek mümkün değildir.

3. Böyle bir uygulama akitlerin kayıt altına alınması (tescili) yönündeki Kur'an'ın tavsiyesine ve yıllardır süregelen maruf örfteki uygulamadan farklıdır.

4. Günümüzdeki bu uygulama, siyasi bir kararla Osmanlı döneminde resmi nikâh muamelelerinin imamlar tarafından yapılması (tescili) uygulamasından tamamen farklıdır.

5. Zamanımızda, basit bir araba veya gayrimenkulün ilgili ve yetkili mercilerde işlemi tamamlanmadan o şey üzerinde hak ve sorumluluk iddia edilemeyeceği aşikâr olduğu halde, nikâh gibi insanların hayallerini, ümitlerini ve tüm aile bireylerinin istikbalini ve hukukunu derinden etkileyen “nikâh akdinin dini yönden geçerliliği için resmi işlemleri yaptırılarak kayıt altına alınmasını” gerekli görmemek “zamanın değişmesiyle ahkâmın değişmesi inkar olunamaz” (Mecelle madde: 39) esastan da bihaber olmak demektir.

6. Konunun sadece “resmi nikâh olmadan dini nikâh kıymak yasak; cezası var!” şeklinde ele alınması, bazı zihinlerde nikâhın amacına ve ruhuna uygun olmayan uygulamalara açık kapı bırakabilmektedir. Zira İslami açıdan konunun esasına yönelik açıklamanın yer almadığı bu tür yasaklayıcı ifadeler; “bu ülkede neler yasaklanmadı ki!”, “bir zamanlar din eğitimi bile yasaklanmıştı!” ve “yasak diye dinimizin gereklerini terk mi edeceğiz!” gibi önermelerle burada sözü edilen “imam nikâhı” uygulayıcıları, adeta İslami bir esas ihya ediyormuşçasına cesaret bulabilmektedir. Diğer taraftan, bu tür uygulamaları “insanın irade beyanının bir değeri vardır” veya “bu şekilde yapılan bir nikâh akdine dini açıdan geçersiz diyemeyiz” şeklindeki yaklaşımlar da söz konusu “imam nikâhı” uygulamalarına açık kapı bırakabilmektedir. Dolayısıyla öyle bir uygulamanın güncel bir yasaklamadan dolayı değil İslam dinindeki nikâh akdinin şartlarına ve ruhuna aykırılığı sebebiyle gayri meşru olduğu ortaya konulmalıdır.

Bu itibarla, gerek sözleşmelerin kayıt altına alınmasını (tescili) tavsiye eden Kur’an ayetine gerek resmi nikâh kayıtlarının kişilerin ve doğacak nesillerinin hak ve sorumluluklarını kapsayan uluslararası bir geçerlilik ve meşruiyet belgesi olmasına, gerekse son yapılan hukuki düzenleme ile müftülöklere verilen yetkiye rağmen; geçerli hiçbir kayıt ve belgesi bulunmadan belli bir amaç için saklı gizli yapılmakta olan ve adına da “imam nikâhı” denilen uygulamalara dini yönden cevaz veren (açık kapı bırakan) temelsiz yaklaşımların Diyanet İşleri Başkanlığı’nca ortaya konulması önemli ve elzemdir.

KAYNAKÇA

Beydilli, K. (2000). İmam, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 22, sh. 181-186, TDV, İstanbul.

El-Mavsili, (1980). *el- İhtiyar*, c. 3, sh. 82. Çağrı Yayınları, İstanbul

Erbaş, A. (1998). *Hristiyan Ayinleri (Sakramentler)*, sh. 209-221. Nun Yayıncılık, İstanbul.

Es-Serahsi, Ş. (1982). *Kitabu'l-Mebsud*, c.4, sh 192 Çağrı Yayınları, İstanbul.

Günay, Ü. (1982). Din ve Toplumsal Farklılaşma, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı:5, sh. 71-86.

Güngör, Ö. (2016) *İki Dünya Bir Aile*, Akçağ Yayınları, Ankara

İbnu'l-Humam, (1315-1317).*Fethu'l-Kadir*, c.5, sh. 455, Mısır.

Keleş, E. (2004). “Dini Nikâh” Adı Altında Yapılan Gayr-ı Resmi Nikâh Akdinin Tahkim Yoluyla Sona Erdirilmesi, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı: 3, sh. 193-2009.

Kirman, M. Ali (2012), “Modernleşme Sürecinde Nikâhın Kutsallığı”, *Dinlerde Nikâh Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı*, İzmir, 6-8 Nisan 2012, s. 627-645.

Köksal, İ. (2009). Uygulamadaki Resmi ve Dini Nikâhların Fıkhi Yönü, *Bilimname*, c. 16, sy. 2009/1, sh. 25-41.

Köse, S. (20015). Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu, Mehir Vakfı, Konya.

Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye, Madde: 39.

Sahih-i Buhari, Nikâh, 3.

Sahih-i Müslim, Nikâh, 1.

Sünen-i Ebu Davud, Nikâh, 19.

Wach, J. (1995). *Din Sosyolojisi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

